

DOI: 10.7596/taksad.v1i2.35

Atatürk ve Güzel Sanatlar

Nurgün Koç*, Karabuk University, Turkey.

Özet

Bilindiği üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından kısa süre sonra hemen hemen her alanı kapsayan bir reform süreci başlatılmıştır. Bu yenilik hareketleri sosyal, siyasal, ekonomik vb. alanlarda görüldüğü gibi kültürel konularda da karşımıza çıkmaktadır. Atatürk kültürün önemli unsurlarından biri olan güzel sanatlardaki gelişime çok önem vermiş ve teşvik etmiştir. Uygur ülkeler arasına girmenin güzel sanatlar alanındaki başarılarla bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden 1936 yılında Devlet Konservatuarı kurulmuş, sahne sanatları, resim, müzik, heykel v.b güzel sanatların her alanında sanatçıların yetişmesi sağlanmıştır. Bu arada geleneksel sanatlara da önem verilmiş fakat Batılılaşma sürecinin hızıyla biraz geri planda kalmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Atatürk ve Sanat, Resim, Müzik, Tiyatro, Heykel.

Ataturk and Fine Arts

Abstract

As known, soon after Turkish Republic was founded, a reform process covering almost all fields was launched. These reform movements are also seen in cultural issues as well as in social, political and economic fields. Ataturk attached great importance to the development in fine arts which is one of the important elements of the culture and encouraged it. He stated that entering into civilized countries is up to the achievements in the field of fine arts. Therefore, state conservatory was founded in 1936 and artists in all fields of fine arts like

* Yrd.Doç.Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, nurgunkoc@karabuk.edu.tr.

performing arts, painting, music, sculpture were raised. Meanwhile, traditional arts were also emphasized, but remained a bit in the background because of fast process of Westernization.

Key Words: Ataturk, Painting, Music, Theatre, Sculpture, Peinture, Musique, Théâtre,

Atatürk et Les Beaux-Arts

Résumé

Comme on le sait, peu de temps après la fondation de la République de Turquie, le processus de réforme a été lancé dans presque tous les domaines. Ces mouvements d'innovation apparaissent dans les domaines culturels ainsi que dans les domaines sociaux, politiques et économiques. Atatürk a aussi accordé une grande importance au développement des beaux-arts qui sont un des éléments de la culture. Il a précisé l'importance des succès dans le domaine des beaux-arts pour pouvoir se classer parmi les pays civilisés. De ce fait, le Conservatoire d'Etat a été fondé en 1936 et les artistes ont été instruits dans plusieurs domaines de l'art plastique comme la scène, la peinture, la musique, le sculpture etc. De même, on a aussi accordé une importance aux arts traditionnels mais, du fait de la rapidité d'occidentalisation, ils sont restés en arrière-plan.

Mots-Clés: Atatürk, Peinture, Musique, Théâtre, Sculpture.

أتاتورك والفنون الجميلة

ملخص

كما هو معروف، بعد وقت قصير من تأسيس الجمهورية التركية قد بدأت فترة تغيير في كل المجالات. نرى هذه الحركات التغييرية في مجالات ثقافية كما نراها في المجالات الاجتماعية والسياسية والاقتصادية. وأعطى أتاتورك أهمية كبيرة في تنمية الفنون الجميلة وشجّع عليها. وقال إن الدخول بين الدول المتحضرة ترتبط بنجاحات في مجالات الفنون الجميلة. لذلك أُسس كونسرفتوار الدولة في عام 1936. وبذلك نشأ فنانون كثيرون في مجالات الفنون المسرحية والرسم والموسيقى والنحت. وفي الوقت نفسه جرى التأكيد على الفنون التقليدية، ولكنّها بقيت في الخلفيات بسبب التغييب السريع.

كلمات البحث: أتاتورك، الرسم، الموسيقى، المسرحية، النحت.

Giriş

Güzel sanatlarla ilgili faaliyetler Atatürk'ün her zaman ilgilendiği ve teşvik ettiği konular olmuştur. Kültürel alanda yapılan reformların yanında güzel sanatlar da yeni bir anlayışın izleri şekillenmeye başlamıştır. Burada Batılılaşma sürecinin yansımalarını görmek mümkündür. Biz bu çalışmamızda kültürel yapının bir parçası olarak Atatürk dönemindeki güzel sanatlar alanında gerçekleştirilen çalışmaları ve bunların etkilerini ortaya koymak amacındayız.

Atatürk'ün Güzel Sanatlara Yaklaşımı

Bilindiği gibi Cumhuriyet'in kurucuları, yeni devletin kültür temellerini çağdaşlık ve millilik prensipleri üzerine oturarak, çağdaş Batı uygarlığını hedef olarak göstermişlerdi. Bu amaca ulaşmak için de art arda reformlar ve inkılaplar yaptılar. Şunu belirtmek gerekir ki, Türkler'in yenileşme ve çağdaşlaşma çabalarının başlangıcı Cumhuriyet'ten çok daha öncesine, XVIII. yüzyıla kadar geri gider. Fakat yaklaşık iki asırlık bu yenileşme çabaları başlangıçta tüm toplum katlarını etkilememiş, ancak Cumhuriyet inkılaplarıyla sonuçlanan süreçte topluma yayılabilmıştır ¹.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan kısa süre sonra milli, demokratik ve laik bir eğitim programı belirlenerek öğretim birliğinin sağlanması, üniversite reformunun yapılması, Arap alfabesi yerine Latin alfabesinin kabul edilmesi, Türkçe'nin yabancı sözcüklerden arındırılması çalışmaları, Türk tarihçiliği üzerinde bilimsel çalışmaların başlatılması, Türk milletinin dünya uygarlık tarihi içindeki yerinin ortaya konulması ve güzel sanatlardaki gelişmeleri Türk Devrimi'nin kültürel alanında gerçekleştirdiği belli başlı yenilikler olarak söylenebilir ².

Atatürk, kültür alanında Türk milletinin atılım yapmasını istediği için resim, heykel, müzik, sahne sanatları, mimari gibi bütün sanat dallarıyla yakından ilgilenmiştir. Güzel sanatlar alanında yaptığı en büyük hizmet, güzel sanatların bazı dallarında gelişmeyi engelleyen yasakları ortadan kaldırmasıdır. Örneğin yüzyıllarca yasak sayılmış resim ve heykel konusunda daha 1923 yılında 'Dünyada medenî olmak isteyen herhangi bir millet, mutlaka heykel yapacak ve heykeltıraş yetiştirecektir. Anıtların tarihî hatıralar olarak dikilmesinin dine aykırı olduğunu iddia edenler, din hükümlerini gereği gibi araştırıp incelememiş olanlardır' sözleriyle bu alandaki tabuları yıkması güzel sanatlardaki gelişim

¹ Seyfi Başkan, "Cumhuriyet Döneminde Sanat", **Türkler Ansiklopedisi**, XVIII, s.402.

² Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007, s.102.

önündeki engellemeleri kaldırmasına dair sadece küçük bir örnek olarak gösterilebilir ³. Yani Atatürk, güzel sanatların her dalının geliştirilmesi gerektiğine işaret etmiştir. 1936'da bu konuyla ilgili şunları söyler: “Güzel sanatların her şubesi için, kamutayın göstereceği alâka ve emek, milletin insanî, medenî hayatı ve çalışkanlık veriminin artması için çok tesirlidir.” ⁴.

Atatürk Türk toplumunun tamamının kısa zamanda aydınlanmasından yana olduğundan gerçekleştirdiği bütün atılımların bu temel düşünceyle bağlantısını unutmamak gerekir. Eğitim öğretim alanındaki atılımların yanında düşün dünyası, bilim, fen, sanat vb. için de böyledir. Ayrıca büyük sezgi gücüyle sanat ve sanatçı için halkla iletişim kurulmasında beğeni kavramını öne çıkarmış, yeni yetişen nesillerin kendinden öncekini beğenmeyecek kadar yükselmesini ülkenin yararına görmüştür ⁵.

Ümmet ideolojisini bırakıp tek devlet, tek millet kavramı çerçevesinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti kültür ve sanat anlayışlarını da bu çerçeve içinde görülebilecek temeller üzerine oturtmuştur. Bu amaçla kültür sanat ve fikir hayatına yön verecek kurumlar oluşturulmuş, uzun yıllar sürecektir etkinlikler diğer alanlarda olduğu gibi sanat alanında da kısa zamana sığdırılmıştır. Atatürk, sanata verdiği değeri, 13 Şubat 1923'te İzmir'de bir okulun açılışında şeref defterine yazdığı; ‘...vasıl olmaya mecbur bulunduğumuz seviyeye, bugünkü kadar uzak kalışımızın mühim sebeplerinden birinin sanata ve sanatkarlığa layık olduğu derecede ehemmiyetin verilmemiş olmasıdır’ sözleriyle ifade etmiştir ⁶.

Cumhuriyet'in ilanından sonra sanatın her dalına bir hareket kazandırıldığı çok açık olsa da bu dönem bir hazırlık ve intikal dönemi olarak görülebilir ⁷. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nde oluşturulan kurumların geliştirilmesiyle işe başlanmış, yerine hızla eklenen yeni kurumlarla genç Cumhuriyetin yeni kuşaklarının kültür ve sanat faaliyetleri şekillendirilmiştir.

Örneğin İstanbul'da 1868 yılında kurulan ilk müze ve Cumhuriyet döneminde Güzel Sanatlar Akademisi'ne dönüştürülen Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane'de 1883'de eğitime başlanmıştı. Mühendislik, tıp gibi müzik alanında da Batı ile ilk temas askerlik yoluyla olmuş, 1831'de İstanbul'a gelen Giuseppe Donizetti bir askeri bando kurarak Mızıka-yı Hümayun'da dersler vermişti. Atatürk bu çalışmaları sistemli hale getirerek sanatı devletin ödevleri arasına almıştır. Ankara'da kurulan Musiki Muallim Mektebi, 1936'da Devlet Konservatuarı'na dönüştürüldü. Buradan mezun olanlar da Türk Devlet Tiyatrosu, Devlet Operası ve Balesi'ni kurdular. Aynı biçimde resimle ilgili olarak da Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Resim- İş ve Müzik bölümleri açılmış, 1932'den başlayarak Halkevleri aracılığıyla güzel sanatlar alanındaki çalışmalar Anadolu'ya yayılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın kurulması,

³ İsmet Giritli, “Atatürk, Kültür ve Sanat”, **Atatürkçü Düşünce**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1992, s.836.

⁴ Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, Devlet Kitapları, İstanbul 1986, s.99.

⁵ Gültekin Elibal, **Atatürk ve Resim Heykel**, İş Bankası Kültür Yayınları: 121, İstanbul 1973, s.17.

⁶ Başkan, **gös.yer**.

⁷ **50 Yıllık Yaşantımız 1923-1933, C: I**, Milliyet Yayınları, 1975, s.209.

Güzel Sanatlar Akademisi'nin İstanbul Fındıklı'daki sürekli binasına kavuşturularak yurt dışından davet edilen öğretim üyeleri ile güçlendirilmesi, Dolmabahçe Sarayı Velihaht Dairesi'nin Atatürk'ün talimatıyla Resim ve Heykel Müzesi haline getirilmesi, Atatürk'ün şehircilik çalışmalarıyla yakından ilgilenmesi, ülkenin çeşitli yerlerinde, örneğin Konya'da 1926'da, Eski Eserler Müzeleri'nin açılarak Selçuklular'a ve diğer dönemlere ait sanat eserlerinin derlenmesi güzel sanatlarla ilgili diğer önemli çalışmalardır ⁸. Türk milli sanatının İslâm sanatından ayrı olarak ele alınması da Atatürk'ün yönlendirmeleriyle gerçekleşmiştir ⁹.

Ayrıca güzel sanatların tüm dallarında yetenekli öğrenciler ve sanatçılar yurtdışına gönderilerek bilgi ve deneyimlerinin artması sağlanmıştır. Kadının her alanda olduğu gibi güzel sanatlarda da layık olduğu yeri alması için çaba çaba sarf edildi. Laiklik ilkesi ve Medeni Kanun'un kabulü kadınların da sanatla ilgilenmesinin yolunu açtı. Atatürk henüz 1923 yılında Türk kadınının da sahne sanatlarında hak ettiği yeri alması gerektiğini belirtmişti. Önceki dönemlerde kadınların hiç giremediği ancak Müslüman olmayan azınlıkların yer alabildiği sanat dallarında Türk kadınları kısa sürede büyük başarılar sağladılar ¹⁰.

Uzun yıllar Atatürk'ün hizmetinde olduğundan onun yakınında bulunan Cemal Granda'nın deyiimiyle Atatürk sanatı sever, sanatçıyı sayar, dönemin şair ve ediplerine çok değer verirdi. Onlara her zaman samimi davranır, sofrasına oturtur, düşüncelerini öğrenmek isterdi. "Onların kollarına girdiğini, arkadaşça konuştuğunu, yakınlarından hiç ayırt etmediğini çok kez görmüşümdür." ¹¹

Sanatçıyı, 'Cemiyette uzun ceht ve gayretlerden sonra alında ışığı ilk hisseden insan' olarak tanımlayarak ona toplumda üstün bir yer veren Atatürk, Cumhuriyet reformlarının başarısını da; 'Güzel sanatlarda muvaffakiyet bütün inkılapların muvaffak olduğunun kat'i delilidir. Bunda muvaffak olmayan milletlere ne yazıktır ki onlar bütün muvaffakiyetlerine rağmen medeniyet alanında yüksek insanlık sıfatıyla tanınmaktan daima mahrum kalacaklardır' diyerek güzel sanatlardaki gelişmeyle ilişkilendirmiştir ¹².

Atatürk'ün aslında doğrudan doğruya güzel sanatlarla ilgili olarak değil de, Adana'da küçük zanaat mensuplarıyla konuşurken söylediği sözler, fikirle, duyguyla, elle ve alın teriyle bir eser oluşturanların hepsine birden duyduğu saygının ifadesidir ¹³.

⁸ Giritli, **a.g.m.**, s.836-837.

⁹ Adnan Turani, "Atatürk ve Güzel Sanatlar", **Atatürkçü Düşünce**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1992, s.860.

¹⁰ Turhan Feyzioğlu, "Atatürk ve Güzel Sanatlar", **Atatürkçü Düşünce**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1992, s.852.

¹¹ **Atatürk'ün Uşağı Cemal Granda Anlatıyor**, Kristal Kitaplar, Ankara 2007, s.127.

¹² Başkan, **gös.yer.**

¹³ Feyzioğlu, **a.g.m.**, s.842. "Adana'nın muhterem sanatkârları. Hepinizi samimiyetle, takdirle, muhabbetle selamlarım... Bir millet sanattan ve sanatkârdan mahrumsa tam bir hayata malik olamaz. Böyle bir millet bir ayağı topal, bir kolu çolak, sakat ve alif bir kimse gibidir. Hattâ kasedtiğim manayı bu söz de ifadeye kâfi değildir. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur..." sözlerinden sonraki konuşmasında,

Aslında Atatürk'ün kendisinin sanat ve edebiyata ilgisinin erken yaşlarda başladığını, Manastır Askeri İdadisi'ndeki Ömer Naci gibi arkadaşlarından etkilenerek şiir yazdığını da hatırlatmak isteriz: 'Eğer kompozisyon hocamız Alay Emni Mehmet Asım Efendi imdadıma yetişmeseydi, ben de şair olup çıkacaktım. Çünkü hevesim vardı.' diyen Mustafa Kemal'in öğretmeni, şiiri bırakmasını, çünkü bu uğraşının onun iyi bir asker olmasını engelleyeceğini tavsiye eder ¹⁴. Öğretmenin bu yönlendirmesi olmasa belki de dönemin büyük şairlerinden biri olacak olan Mustafa Kemal'in bu düşüncemizi destekleyen en önemli kanıtı onun yüksek hitabet gücüdür. Başta Nutuk olmak üzere yazdıkları ve söyledikleri sahip olduğu yüksek edebi gücünün yansıması gibidir.

Atatürk'ün sanatçıya verdiği değer ve onun yetişmesi için gösterdiği emeğe dair çok sayıda örnek olsa da yine Granda'nın bu konuda verdiği bir anekdotu aktarmakla yetineceğiz:

"1934 yılının bir sonbahar akşamıydı. Çankaya'daki yemek salonunda her zamanki sofrayı hazırlıyordum. Bu yirmi kişilik bir sofraydı. Konuklar arasında çok genç biri dikkatimi çekti. Sordum 'Behçet Kemal Çağlar' dediler..... O akşam sofraya şair ve ediplerle doluydu. Yahya Kemal Beyatlı, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Behçet Kemal Çağlar'dan başka Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ruşen Eşref Günaydın, Fazıl Ahmet Aykaç, gibi edebiyat dünyasının kalburüstü kişileri de gelmiş bulunuyorlardı. Öbür konuklar, her zaman bulunan Tevfik Rüştü Aras, Şükrü Kaya gibi devlet adamlarıydı.

Yemek başladı. Atatürk'ün keyifli gecelerinden biriydi. İlk soruyu Behçet Kemal'e sordu:

'Yahya Kemal'i tanıyor musunuz?'

Genç şair henüz bir lise öğrencisiydi. Türk Ocağı'nda (halkevi) oynayan Faruk Nafiz Çamlıbel'in 'Çoban' piyesinde rol aldığı için oradan tanımış ve getirmişti. Atatürk'ün sorusu onu biraz heyecanlandırmıştı:

'Paşam, eserlerini okudum. Şimdi ilk kez görüyorum.'

Atatürk o zaman Yahya Kemal'i, Behçet Kemal'le tanıştırdı.

geniş olarak üretimin önemine değinen Atatürk Osmanlı Devleti'nde ihmal edilen üretim kollarının getirdiği felaket üzerinde durur ve en büyük mutluluğunun sanatkârların küçük dükkanlarının yerinde büyük fabrikaların yükseldiğini görmek olacağını ilave eder, Bkz., **Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 37, Ankara 1990, s.52-54. Atatürk'ün küçük esnaf ve sanatkârın, üretimin bir toplumun geleceği için hayati derecede önemli olduğunu vurgulayan bu sözleri, genellikle güzel sanatlar için söylenmiş gibi gösterilmektedir. Oysa ki Atatürk burada çok açık bir biçimde ekonominin önemli kollarından birinin eksikliğini toplumu mutlak felakete götüreceğini söylemiştir.

¹⁴ Ali Fuat Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul t.s., s.17. Tevfik Fikret'in üslubu ile yazdığı bir şiiri 1908 yılında *Şanlı Ordu* Gazetesi'nde yayımlandı. Öğrencilik ve gençlik yıllarında Namık Kemal, Tevfik Fikret, Mehmet Emin Yurdakul, Ziya Gökalp'in vatan, hürriyet ve milliyetçilikle ilgili eserlerini okumuş ve etkilenmiştir, Bkz., Giritli, **a.g.m.**, s.836.

‘Yahya Kemal, memleketimizin tanınmış şairlerindedir. Senin de bunun gibi yükselmeni istiyorum. Sizin gibi gençlerin yükselmesine Yahya Kemal yardım etsin’ dedikten sonra Yahya Kemal’e dönerek:

‘Nasıl Beyefendi! Yardımınızı esirgememenizi rica ederim.’

‘Emredersiniz Paşam.’

Bunun üzerine Atatürk, Behçet Kemal Çağlar’a dönerek:

‘Şu sofraya bak ve bir şiir yaz’ dedi.

Behçet Kemal derhal cebinden portföyünü ve kalemini çıkardı. Hiç düşünmeden bu ısmarlama şiiri birkaç dakika içinde bitirdi ve okudu.

Atatürk şiiri can kulağıyla dinledi. Çok hoşuna gitmişti. O kadar sevindi ki, yerinden doğruldu. Behçet Kemal’i alnından öptü. Bir lise öğrencisi için bu ne erişilmez bir onurdu. Atatürk onu sofrasına çağırсын, ilk soruyu ona sorsun, sofrası için şiir yazdırsın, beğensin ve kalkıp alnından öpsün.

Behçet Kemal, bu öpüşü de bir anda şiirleştirdi. Hatırimda kaldığına göre bu dize şöyleydi:

‘Alnımdan öpen Atam. Bu öpmeyi cehennemler silemez.’

Atatürk bundan sonra çevresine dönerek,

‘Bu genci İngiltere’ye gönderelim. Orada İngiliz edipleriyle tanışsın ve iyi bir şair olarak memlekete dönsün’ dedi.”¹⁵.

Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Güzel Sanatlar Alanındaki Gelişmeler

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren, daha önce de işaret edildiği üzere özellikle Atatürk’ün girişimleriyle güzel sanatlar alanında önemli adımlar atılmıştır. Özellikle resim, heykel, mimarlık, müzik, tiyatro gibi güzel sanatlar dallarındaki çalışmalara bakıldığında kayda değer başarılar göze çarpmaktadır.

Ahmet Kamil Gören, sanatçının içinden geçtiği, yaşadığı çağın bir parçası olduğunu, yapıtlarında kendini oluşturan ve kuşatan ortamın izlerini yansıttığı gerçeğini hatırlatarak Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki sanatçıların yapıtlarında bunu açık bir biçimde izlemenin mümkün olduğunu bildirir. Bu yıllarındaki sanatçılar doğal olarak içinde yaşadıkları, neredeyse tümüyle tanık oldukları olayları tuvallerine yansıttılar. Resimlerinde Türk ordusunun kahramanlıklarını, yaşanan savaşların acılarını, Atatürk ve silah arkadaşlarının çeşitli faaliyetlerini konu aldılar. Bu konular bazen bir kompozisyona, bazen de Mustafa Kemal Paşa, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak gibi büyük bir hayranlık ve sevgi duyulan ulusal

¹⁵ **Atatürk’ün Uşağı Cemal Granda Anlatıyor**, Kristal Kitaplar, Ankara 2007, s.127-129.

kahramanların portrelerine dönüştü. Tüm bu çalışmalarda ulusal duyguların ön planda olduğu dikkat çekmektedir ¹⁶.

“Bu örnekler arasında Sami Yetik’in 1926 tarihli ‘Eski Ankara’dan’ gibi yerel temalı çalışmaları yanında 1928 tarihli ‘Topçular’ adlı savaş temalı çalışmaları; Mehmed Ruhi’nin 1923 tarihli ‘Atatürk Köylülerle’, 1923 tarihli ‘Atatürk’ü Karşılama’, 1931 tarihli ‘Türk Ordusu’nun İstanbul’a Girişi’ adlı gibi Atatürk ve Türk Ordusu temalı çalışmaları; Çallı’nın 1928 tarihli ‘Harman’, 1933 tarihli ‘Zeybekler’ kompozisyonları; Avni Lifij’in 1923 tarihli ‘Akgün’, ‘Karagün’ ve ‘Fevzi Çakmak Portresi’ gibi savaş ve portre temalı çalışmaları; Namık İsmail’in 1920 tarihli iki ‘Harman’ ve 1929 tarihli ‘Atatürk Çiftçiler Arasında’ gibi yerel ve Atatürk’ün gezilerini tema olarak seçen kompozisyonu sayılabilir. Aynı dönemde kuşağın diğer üyelerinden Nazmi Ziya, Ali Sami Boyar, Feyhaman Duran ve Hikmet Onat Atatürk portreleri yanında yerel temaların ağırlıkta olduğu çalışmalarıyla dikkat çekmekteydiler. ‘1914 Kuşağı’ sanatçıları ile sanat aynı ortamını paylaşan dönemin ünlü sanatçılarından Ömer Adil, Ali Cemal, Mehmet Ali Laga, Mihri Müşfik ve diğerleri de çeşitli yapıtlarıyla bu ortama katkıda bulunuyorlardı.” ¹⁷.

Türk heykel sanatının geçmişi, en azından çağdaş bir plastik yaratma alanı olarak, resimde olduğu gibi bir buçuk asırdan geriye gitmez. Fakat resim ve mimarlık alanlarında görülen gelişim sürecini heykelde tespit etmek güçtür. Anıt heykel geniş kamusal alanlarda yer almasına karşın resim ve mimari gibi geniş toplum katlarına sirayet etmemiştir. Geç Osmanlı sanatında geleneği olmadığından kontrollü bir yaratma alanı olarak görülen heykelin ancak Cumhuriyet’le birlikte bir gelişme evresine girmesinin nedeni Cumhuriyet’in heykel sanatının gelişmesini teşvik etmesi ve engelleri kaldırmasıdır. Rejimi temsil eden değerleri sembolleştirdiğinden anıt heykelciliğe ekonomik olarak da destek verilmesi bu gelişimi doğrudan etkilemiştir ¹⁸.

Cumhuriyet dönemine kadarki Türk sanatı tarihine bakıldığında; anıt işlevinin, cami, türbe, medrese, saray gibi yapılara yüklendiği görülür. Osmanlı İmparatorluğu’nda Batılılaşma süreciyle beraber, meydan çeşmeleri, bunların yer aldığı meydanımsı kent mekânları, karakol ve hastane binaları gibi yeni yapı tipleri, dönemin sosyo-kültürel yapısındaki değişikliğin kamuya yansıyan tarafı olarak ortaya çıkmaktadır. Erken Cumhuriyet Dönemi’nde, Atatürk konulu anıt heykellerle birlikte, Türk büyüklerini konu alan anıt heykellerin yapımına da önem verilmiştir ¹⁹.

¹⁶ Ahmet Kamil Gören, “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Türk Resim Sanatı”, **Türkler Ansiklopedisi**, XVIII, s.467.

¹⁷ gös.yer.

¹⁸ Başkan, **a.g.m.**, s.420.

¹⁹ Kıvanç Osma, “Cumhuriyet’in Anıtları: Anıt Heykeller”, **Türkler Ansiklopedisi**, XVIII, s.504-507. Türkiye’de anıt heykelciliği, XIX. yüzyılın başlarında önce Yıldız bahçelerindeki av köşkleri, daha sonra da çeşitli kasırlar ile Dolmabahçe Sarayı için yaptırılan boğa, geyik ve kuğu vb. hayvan heykelleri ile başlamış, Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Atatürk ve Kurtuluş Savaşı’nı anlatan heykeller sistemli bir biçimde yapılmaya başlanmıştır. Bkz., Başkan, **a.g.m.**, s.421-422. Celal Bayar, Rumelihisarı’nı restore ettirip burada denize karşı

Anıt heykeller, gerek yer aldıkları mekânlar, gerekse eser türü olarak çağdaş semboller olarak görüldüğünden ulusal bilincin yaratılması sürecine de katkıda bulunmuşlardır. Cumhuriyetin kurucusu Atatürk, anıtların ana konusunu teşkil etmektedir. Bu anıtlar, Atatürk'ü ölümsüzleştirmek, Kurtuluş Savaşı'nın anısını gelecek kuşaklara aktarmak amacına yönelik olarak da ortaya konmuştur. Aynı zamanda, Cumhuriyet'in erken dönemlerinde ulus bilincini pekiştirme aracı olarak da kullanılmışlardır²⁰.

Atatürk ve arkadaşları, rejimin başarısının bir ölçüsü ve göstergesi olarak gördükleri başta başkent Ankara olmak üzere tüm yurttaki 1920'li yıllardan başlayarak yoğun bir imar faaliyetini başlatmışlardır. Özellikle başkent seçildiğinde 20-25 bin nüfuslu küçük bir Anadolu şehri olan Ankara, çağdaş bir kent olarak yapılandırılmak istenmiştir²¹.

Müzikle ilgili olarak, Hasan Rıza Soyak'ın ifade ettiği gibi, Atatürk, özel toplantılarda çocukluğundan beri etkisi altında kaldığı alaturka müziği dinlemekten zevk duysa da hayranı olduğu Batı müziğinin ülkede gelişmesine gayret etmiş, bilindiği üzere, sonradan müzik, tiyatro, opera ve bale bölümleri ile bir konservatuar halini alan Musiki Muallim Mektebi'ni kurduğunu²².

Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte ivme kazanan Batılılaşma olgusu ile birlikte opera ve balede ciddi adımlar atılırken çok sesli klasik Batı müziği alanında da önemli girişimlerde bulunulmuştur. Çok sesli müziğin Cumhuriyet dönemindeki öncüleri olan Cemal Reşit Rey, Necil Kâzım Akses, Adnan Saygun, Ferit Alnar ve Ulvi Cemal Erkin ulusal Rus müzik okulunun kurucuları olarak bilinen Rus Beşleri'ne benzetilerek "Türk Beşleri" olarak adlandırılmışlardır. Anadolu'nun halk müziği kaynakları ile Klasik Türk Müziği'nden yararlanarak çok sesli bir Türk müziği ortaya koymaya çalıştılar. Opera ve bale eserlerinden ilk Türk senfonilerini, senfonik şiirlerini, konçertolarını bestelediler²³.

Cumhuriyet döneminde tümüyle devlet eliyle sürdürülen Türk opera çalışmalarında, metinlere bakıldığında tamamına yakınının yöresel ve tarihi konulu olduğu görülür. Çok sesli Türk müziği literatüründeki *Türk Beşleri*'nden, Saygun ve Akses'in bestelediği ilk üç opera müziğinin üçü de tarihi konulu metinlerden seçilmiştir. Örneğin, bunlardan Atatürk'ün özel ilgisi ve desteği ile bestelenmiş olan *Özsoy* operası²⁴ Türk- İran tarihi ve mitolojilerinden

Fatih'in büyük ve görkemli bir heykelini diktirmek yolundaki düşüncesini Atatürk'e anlattığında memnuniyetle karşıladığını söyler. Atatürk'ün Fatih'i her zaman büyük bir Türk komutanı olarak takdir ettiğini sadece onun değil, Hayreddin Paşa, Mimar Sinan, Timur, İbni Sina gibi kılıç ve kalem ehli yedi sekiz Türk büyüğünün heykelini İstanbul'a yaptırmak istediğini belirtir, Bkz., Anlatan: Celâl Bayar, **Atatürk'ten Hatıralar**, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s.117-118.

²⁰ Osma, **a.g.m.**, s.503.

²¹ Başkan, **a.g.m.**, s.404.

²² Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s.26-27.

²³ Başkan, **a.g.m.**, s.428.

²⁴ 19 Haziran 1934'de Ankara Halkevi'nde İran Şahı Rıza Pehlevi'nin şerefine yazılıp bestelenen Özsoy operası sahneye konulmuştu. İstanbul ve Ankara'daki Türk sanatçıların sadece birkaç günlük çalışması sonucu büyük bir başarıyla sahneye konulmuş olan bu eserle Türk Operası'nın ilk tohumları atılmış ve bir yıl sonra da Devlet Operası kurulmuştur, Bkz.,Soyak, **a.g.m.**, s.27.

esinlenerek kaleme alınmıştır. Ulusal Türk opera ve balesini oluşturma çabaları içinde, Türkçe ve Türk tarihinden, Türk mitolojisinden seçilen konularla²⁵ Türk operası bu bağlamda amacına ulaşabilmiştir. Ancak dilini ve konularını Türkçeleştiren, millileştiren Türk operası, bu sanatın müziğinde aynı sonucu elde edememiştir²⁶.

Tiyatro ile ilgili gelişmelere bakıldığında ise; Türk tiyatrosunun gerek edebi bir tür olarak, gerekse sahne faaliyetleri açısından Tanzimat'tan sonra yeni bir mecraaya girdiği görülür. Geleneksel tiyatro tarzının geri plana atılıp yerine Batı tarzının, bütün elemanlarıyla sokulması bilindiği üzere Batılılaşma sürecinin bir parçasıdır²⁷.

Güzel sanatların bütün kolları gibi Türk tiyatrosu yeni sürece hızla ayak uydurur. Tiyatro, eskiden olduğu gibi sadece bir eğlence mekânı olmaktan çıkarılarak Avrupalı kültürün merkezi durumuna getirilir. Oyunculuk ciddi bir meslek olarak kabul edilir. Çok geçmeden tiyatronun ihtiyaç duyduğu bütün elemanlarını yetiştireceği okulları ve kuruluşları devreye sokulur. Bir yandan tiyatro sayısının artması, sanatçı kadrosunun genişlemesi, seyirci sayısındaki artış kısa sürede milli bir tiyatro repertuarının doğmasına olanak sağlar. Sayısı artan yazarlar, sosyal ve siyasi gelişmelerden beslenerek yeni nesillere bir köprü görevini görürler²⁸.

Atatürk, bütün yokluklara rağmen tiyatroyu sadece ülke içinde değil kültürler arasında da bir iletişim aracı olarak görmüştür; "Bir Irak Heyeti yurdumuza gelmiş, ekonomik ve kültürel görüşmelerde bulunuyordu. Ankara'da yapılan toplantılarda Atatürk, iki ülke arasında kültür ilişkilerinin geliştirilmesini istiyor. 'Irak'la Türkiye kardeş memleketlerdir. Yıllardır bir arada yaşamıştır. Ne yapıp edip ilişkilerimizi arttıralım' diyordu.

Toplantının sonunda, Atatürk orada bulunan Milli Eğitim Bakanı'na:

'Bağdat'a Türk tiyatrosunu gönderelim! diye emir verdi.

Bakan bir an ne diyeceğini şaşırıldı. Devlet Tiyatrosu henüz kurulmamıştı. Yabancı bir ülkeye yollanacak bir sahne gücümüz yoktu. Gidip orada mahcup olmak vardı. Yavaş bir sesle:

'Hangi tiyatroyu göndereceğiz Paşam?' diye sordu.

'Ankara'da bir Halkevi var mı?'

'Evet var.'

²⁵ Türk opera repertuarı için; Cemal Reşit Rey'in *Çelebi*, Ahmet Adnan Saygun'un *Özsoy*, *Kerem*, *Koroğlu* ve *Gilgameş*, Necil Kâzım Akses'in *Bayönder*, Sebahaddin Kalender'in *Nasreddin Hoca*, *Deli Dumrul*, Nevit Kodallı'nın *Gilgameş*, Ferit Tüzün'ün, *Midas'ın Kulakları*, Cengiz Tanç'ın *Deli Dumrul*, Okan Demiriş'in *IV. Murad*, *Karyağdı Hatun* operaları örnek olarak gösterilebilir. Ahmed Adnan Saygun'un ve Nevit Kodallı'nın *Gilgameş*, Cengiz Tanç ve Sebahaddin Kalender'in ise *Deli Dumrul* operaları, aynı tarihi konuların farklı yorumlanmasıyla ortaya çıkmış eserlerdir. Bkz., Başkan, **gös.yer.**

²⁶ **gös.yer.**

²⁷ Enver Töre, "Atatürk ve Sonrası Dönemi Tiyatrosu Faaliyetleri", **Türkler Ansiklopedisi**, XVIII, s.522.

²⁸ **gös.yer.**

‘Orada bir temsil oynanıyor mu?’

‘Oynanıyor.’

‘İşte Türk Tiyatrosu odur. Bağdat’a onu gönderiniz.’²⁹.

Atatürk’ün sanatçıları her zaman onurlandırdığını biliyoruz: “1928 yılında Ankara’da Türk Ocağı binası açılıyordu.... Türk Ocağı sahnesinde oynanacak ilk piyes için İstanbul’dan Darülbedayi (Şehir Tiyatrosu) getirilmişti. Ayranoz Kadısı’nı temsil ettiler. Büyük bir alkış topladılar. Atatürk, piyes bittikten sonra Darülbedayi artistlerini Marmara Köşkü’ne davet etti. Artistler kadınlı erkekli büyük bir kalabalık halinde geldiler. O akşamki toplantıda Atatürk kadehini artistlere doğru kaldırarak:

-‘Hepiniz günün birinde birer mebus, müsteşar, vekil, başvekil, hatta reisicumhur olabilirsiniz. Fakat ben bir artist olamam. Çünkü bu Allah vergisidir. Ne tesadüfle, ne de yıllarca dirsek çürütülerek sanatkâr olunamaz. Bu, Allah’ın ender kullarına verdiği bir nimettir. İşte aramızdaki fark bundan ibarettir’ dedi.” Granda, Türk Ocağı’nda ikinci temsili vermek için Comedie Française sanatçılarının Türkiye’ye davet edildiğini, aralarında o devrin büyük sanatçısı kabul edilen Marie Belle’nin de bulunduğunu söyler. Atatürk’ün onlara da yakınlık gösterdiğini, hatırlarını sorduğunu fakat ziyafete davet etmediğini belirtir ve nedeninin ne olabileceğini uzun uzun düşündükten sonra onun bu davranışının ancak Türk sanatçısının çağdaşlarından kat kat üstün olduğu inancıyla ilgili olabileceğini söyler ve Türk’ün her işte olduğu gibi sanatta da önde olmasını istediğini ilave eder³⁰.

Devlet Tiyatrosu’nun kurulmasının öyküsünü de o dönemi yakından gözlemleyen biri olan Granda ayrıntılı biçimde anlatarak bizleri aydınlatır: “1931 yılındaydık. Bir gün, Dr. Reşit Galip yanına Muhsin Ertuğrul’u³¹ alarak Çankaya’ya gelmişti. Şehir Tiyatrosu haline dönüştürülen ‘Darülbedayi’ on beş kişiyi geçmeyen kadrosuyla çıktığı Anadolu turnesinde, ilk durak olarak Ankara’da bulunuyordu. Sofrada henüz herhangi bir konuda konuşma açılmadan Atatürk, Muhsin Ertuğrul’a dönerek:

-‘Faruk Nafiz Çamlıbel’in yazdığı ‘Akın’ piyesini nasıl buldunuz?’ diye sordu.

O sıralarda devrimi yayacak ve yerleştirecek ulusal yapıtlara şiddetle ihtiyaç vardı. Devrimci yazarlar, edebiyatçılar kollarını sıvamışlar, gece gündüz uğraşüyor, modern

²⁹ **Atatürk’ün Uşağı Cemal Granda Anlatıyor**, Kristal Kitaplar, Ankara 2007, s.132.

³⁰ **a.g.e.**, s.136-137.

³¹ “Hayatının en önemli anını; ‘Gelecek kuşaklar için bir tiyatro açtırmak isteğimi Atatürk’ün kabul edip hemen yarım saat sonra başvekilere direktif verdiği andır’, diye anlatan M. Ertuğrul, Cumhuriyet döneminin elli yılına damgasını vuran ve tek adam olan kişidir. Oyuncu, rejisör, öğretmen, yazar, yönetici olarak çok yönlü bir kişilikle karşımıza çıkan Muhsin Ertuğrul, adeta Atatürk’ün yönetiminde yaptığını tiyatro dünyamız için gerçekleştirir. Disiplini, işini ciddiye alması, araştırmacı ve uygulayıcılığı, yazar ve seyirci yetiştirmesindeki gayreti, onu tiyatro tarihimiz içinde ölümsüz yapmıştır.” Muhsin Ertuğrul ile şehir tiyatrolarının çehresi değişir, Batı’nın önemli eserleri sahnelere getirilir; İbsen, Strindberg, Çehov, Show gibi seçkin yazarların eserleri oynanır. Ayrıca yerli oyunlar yazılması için yazarlarımızı teşvik eder ve yeni telif oyunlar ortaya çıkar. Halit Fahri, Musahipzade Celal, Yakup Kadri, Faruk Nafiz, Reşat Nuri, Vedat Nedim Tör gibi Türk tiyatrosuna eserler veren yazarlar artar, Bkz., Töre, **a.g.m.**, s.527.

Türkiye'nin devrimlerini destanlaştırmaya çalışıyorlardı. İşte Faruk Nafiz'in Türk tarihini konuşturan 'Akın' piyesi de 'Kahraman' piyesi gibi Atatürk'ün emriyle yazılmış, Ankara Türk Ocağı binasında İbrahim Necmi Dilmen, Halil Vedat Fıratlı ve Münir Hayri Egelî'nin gözetiminde İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve Gazi Eğitim Enstitüsü öğrencilerine oynattırılmıştı. Akın, Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göçünü, yayılıp genişlemelerini anlatan bir destandı.

Sahne yapıtlarıyla yakından ilgilenen Atatürk, ulusların kendi tarihlerine önemli yerler ayırmaları gerektiğini söyler ve çok köklü geçmişe sahip olan Türk Tarihi'nin destanlaştırılmasını isterdi. Behçet Kemal Çağlar'ın 'Çoban' piyesi de, bu amaçla yazılmıştır. İşte Milli Temsil Akademisi Kanunu'nun çıkarılışı ve Devlet Tiyatrosu'nun kuruluşu bu görüşün ürünüdür.”³²

Tiyatro gibi sinemanın da önemine işaret eden Atatürk, o devirde bile sinemanın geleceği ve işlevi hakkında sağlam öngörülerde bulunmuştu. “Sinema, gelecekteki dünyanın bir dönüm noktasıdır. Şimdi bize basit bir eğlence gibi gelen radyo ve sinema, bir çeyrek yüz yıla kalmadan yeryüzünün çehresini değiştirecektir. Japonya'daki kadın, Amerika'nın göbeğindeki siyah adam, Eskimo'nun dediğini anlayacaktır. Tek ve birleşmiş bir dünyayı hazırlamak bakımından sinema ve radyonun keşfi yanında, tarihte devirler açan matbaa, barut ve Amerika'nın keşfi gibi olaylar birer oyuncak yerinde olacaktır.” Kendisi de fırsat buldukça sinemaya giderek halka beraber film izlemeyi severdi. “Atatürk, Latife Hanım'la evli olduğu yıllarda İzmir'de 'Ateşten Gömlek' filmi görmüş ve başrolünde oynayan Bedia Muvahhit'i çok beğenerek sahneye çıkması için öğütte bulunmuştu. Fakat ondan sonra askeri filmler ve manevra filmlerinin dışında film görmemişti. Cumhurbaşkanı olduktan sonra Ankara'da ilk gördüğü film 'İstanbul Sokakları' oluyordu.”³³

I. Dünya Savaşı ve Bağımsızlık Savaşı vermiş bir ülkenin ekonomik kaynaklarının tükendiği, üretim yapacak fabrikaların, limanların, yolların ve diğer bayındırlık çabalarının önceliği olduğu bir ortamda Atatürk'ün teşvikleriyle konservatuarın açılması, senfoni orkestrasının kurulması gibi sanata yönelik çalışmalar çok anlamlıdır. Güzel sanatların gelişmesine dair başlatılan tüm çalışmalar Cumhuriyet'in getirdiği dinamikler bir yana Türk modernleşmesinin diyalektik bir devamlılık kazandığını da açıkça göstermektedir³⁴.

Kısaca belirtmek gerekirse, Atatürk'ün başlattığı atılımlar sanata olan ilgiyi arttırmış, her alanda başarılı sanatçılar yetişerek dünyaya seslenebilen Türk sanatçıları ortaya çıkmıştır. Atatürk'ün sanata verdiği değer en güzel sonucu Türk sanatçılarının alanlarında kazandıkları başarılar olmuştur³⁵.

³² Atatürk'ün Uşağı Cemal Granda Anlatıyor, Kristal Kitaplar, Ankara 2007, s.138.

³³ a.g.e., s.130-131.

³⁴ Başkan, a.g.m., s.424.

³⁵ Giritli, a.g.m., s.837.

Sonuç

Görüldüğü üzere Atatürk güzel sanatlar alanında Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesindeki toplumlardan geri kalmamasını istemiş, bu yüzden resim, müzik, heykel, mimari, sahne sanatları vb. alanlardaki gelişimin söz konusu olabilmesi için gerekli girişimleri başlatmış; özellikle Devlet Konservatuvarı'nın da açılmasıyla bu konudaki çalışmaların devlet eliyle gerçekleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Güzel sanatlardaki gelişmelerde Batılılaşma çabalarının etkisi önemli boyutta olmuştur. Bu yüzden ülkede Batılı anlamdaki tiyatro, müzik vb. çalışmaları daha ön plana çıkarken geleneksel Türk sanatlarının, gerek müzikte gerekse diğer sanat dallarında, daha geri planda kaldığı anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım Türkler'in asırlardır oluşturdukları sanatsal birikimlerinin göz ardı edilmesi değil; çağdaşlaşmanın ve modernleşmenin bir gereği olarak Batılı sanatlara daha fazla yer verilmesi olarak değerlendirilebilir.

Kaynaklar

Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri (1990). Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 37, Ankara.

Atatürk'ün Uşağı Cemal Granda Anlatıyor (2007). Ankara: Kristal Kitaplar

BAŞKAN Seyfi, "Cumhuriyet Döneminde Sanat", Türkler Ansiklopedisi, XVIII, s.402-436.

BAYAR Celâl (1955). Atatürk'ten Hatıralar, Sel Yayınları, İstanbul.

CEBESOY Ali Fuat (t.s.). Sınıf Arkadaşım Atatürk, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

ELİBAL, Gültekin (1973). Atatürk ve Resim Heykel, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları: 121,

50 Yıllık Yaşantımız 1923-1933, I, Milliyet Yayınları, 1975.

FEYZİOĞLU Turhan (1992). "Atatürk ve Güzel Sanatlar", Atatürkçü Düşünce, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara, s.841-854.

GİRİTLİ İsmet (1992). "Atatürk, Kültür ve Sanat", Atatürkçü Düşünce, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara, s.833-839.

GÖREN Ahmet Kamil, “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Türk Resim Sanatı”, Türkler Ansiklopedisi, XVIII, s.466-502.

KARAL, Enver Ziya (1986). Atatürk’ten Düşünceler. İstanbul: Devlet Kitapları.

KOCATÜRK, Utkan (2007), Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007.

OSMAN. Kıvanç. “Cumhuriyet’in Anıtları: Anıt Heykeller”, Türkler Ansiklopedisi, XVIII, s.503-512.

SOYAK, Hasan Rıza (2010). Atatürk’ten Hatıralar, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TÖRE, Enver. “Atatürk ve Sonrası Dönemi Tiyatrosu Faaliyetleri”, Türkler Ansiklopedisi, XVIII, s.522-537.

TURANİ, Adnan (1992). “Atatürk ve Güzel Sanatlar”, Atatürkçü Düşünce, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, s.855-865.